

völgyéig, Egertől Csomakőrösig járjuk be szerzőnkkel a térséget, utazván eközben időben is, hol évtizedek, hol évszázadok mélyéig. Az objektív, látszólag szenvtelen előadásmód, a pontosság jellemzi a riportokat is. Szerzőnk nem csatol fölösleges okoskodást, hosszas prédikációt a jegyzőfüzetben, magnószalagon örökített párbeszédhez, történetekhez. A nehezebbik szobrászi munkát választja: elhagy, lefarag, vés. Maga az élet anyaga marad így előttünk, tapinthatóan szinte. Látszólag egyetlen rövid kiruccanás eredménye például a *Maradék* című riport. Alaposabban szemügyre véve kiderül azonban, hogy az itt olvashatónál sokkal több ismerettel bír a tudósító. Mindent összegyűjtött e jelképes nevű faluról, amelynek lakói valamikor ide, a Fruška Gora aljába menekültek a török elől. (A „maradék”, valóban.) 1977-ben 2350 lelket számlált a község, nagyjából fele-fele arányban szerbet és magyart. Az iskolában mégis megszűnt a nemzetiségi tagozat. A százhusz magyar gyerek — ugyancsak a fele a tanulólétszámnak — a szerb-horvát nyelvű iskolába jár. „A szülők nem mutatnak érdeklődést a nemzetiségi tagozat iránt”, mondja az új igazgató, aki maga sem érti az okot. Ahogyan nem tud magyarázatot adni az a maradéki gazda sem, aki legutóbb egyedül akarta gyermekét magyar osztályba íratni. Nem érti, mi történt az emberekkel, hiszen senki nem kényszeríti őket, törvények biztosítják az anyanyelvi oktatást, s lám, mégsem kell nekik.

Más példát is kapunk — hátborzongatót — sorsunk abszurditására, ezt a *Fényképeken az egész élet* című riportban. Bizonyos O. Á. a történet szereplője, aki a második világháború utáni fogságból 1949-ben szabadult. Romániáig jutott vissza, s az elosztásnál ugyancsak zavarba hozta az illetékeseket, amikor úgy nyilatkozott, hogy magyar léteire haza, tehát Jugoszláviába akar menni. „Ott délszlávok élnek”, mondták az okosok, oda nem mehet. Csíkszeredán telepedett hát le, meg is nősült, az otthoniakat csak fényképen láthatta jó évtizeden át, ahogyan azok is őt. 1964-ben térhetett haza. Keveset jár az utcára, mert mint mondja, sem a boltban, sem az orvosnál, sem a községházán nem beszélnek magyarul, másként pedig nehezen érti meg magát...

A Jártatás novellái és riportjai meggyőznek arról, hogy Dudás Károly birtokában van írói erejének és eszközeinek. Nem egy írása máris több ígéretes próbálkozásnál: hibátlan, kész művek sorakoznak itt, különös figyelemre érdemes munkák. *Gion Nándor* feltűnése óta minden bizonnyal a legígéretesebb jelentkezés ez a vajdasági fiatal magyar prózáírásban. Kívánjuk, hogy az erő töretlen maradjon, a tehetség kapjon lehetőséget a termékeny működésre. Egész irodalmunk gazdagodását várhatjuk tőle. (*Forum.*)

ANNUS JÓZSEF

Gál Sándor: Fekete ménes

Mély sebek, nehezen hegedő sérülések fájdalmas emlékeit őrzik a legújabb Gál Sándor-kötet „élményei, életképei”. Az öt elbeszélésből — a vékony kötet sokarcúsága ellenére nyugodtan használhatjuk ezt a műfaji megjelölést — kettőt ugyan (*Káin, Családi Krónika*) már az 1979-es, az író java novelláit tartalmazó válogatásban (*Kavicshegyek*) is olvashattunk. Ez az öt írás azonban így együtt remekül kiegészíti egymást: mindegyikben a háború okozta megrázkódtatások, a felvidéki, majd szlovákiai magyarság sorskérdései sejlenek föl.

Nem először idézi Gál Sándor a hátországi megpróbáltatásokat és a „zárójeles évek” igazságtalanságait, de — a jelek azt mutatják — nem is utoljára. Mert a jelenről sem lehet megnyugtató képünk mindaddig, amíg a múltat nem tisztáztuk.

Az író sem léphet túl annak a korszaknak a gondjain, melyről úgy érzi, nem mondott még el mindent. Márpedig Gál Sándor nemzedékének meghatározó élménykör, témakör a háború és a kitelepítések időszaka. Hosszú idő után — talán a *Hidég napok* és Nemeskürty híres *Requiem*e volt a nyitány — nálunk is, odaát is végre lehetett beszélni a népeket tragikusan próbára tevő negyvenes évekről. Dobos László, Duba Gyula regényei, Székely János méltatlanul elhallgatott könyve, *A nyugati hadtest*, Csoóri Sándor esszéje (*A magyar apokalipszis*) — a félmúlt iránti meg-megújuló érdeklődés bizonyosságai. De csak az elmúlt évben is olyan művek jelentek meg, mint Simonffy András és Bárczy János könyvei. Koncsol László emlékezését (*Elemimtől az érettségig*) az Irodalmi Szemle közölte. Sára Sándor pedig filmet készített erről a témáról. E — korántsem a teljesség igényével összeállított — sor is érzékelteti, hogy Gál Sándor könyve része egy örömdetesen nagyarányú és egyre jelentősebb irodalmi-művészeti vonulatnak. Ugyanaz az élmény, téma, csak éppen más műfajban — regény vagy esszé helyett novellában. Zalabai Zsigmond néhány évvel ezelőtt azt vetette a szlovákiai magyar prózisták szemére, hogy kispikájuk „a negyvenes-ötvenes évek társadalmi kalodájába szorult”, s Duba, Gál, Rácz Olivér és mások „nem jutottak el jelenünk valóságáig”. Igaz, szívesen olvasnánk az említett íróktól mai tárgyú írást, de az a magyarázat is meggondolandó, mely az említett témakör melletti lehorgonyozást próbálja igazolni. A *Családi Krónikában* mondja az író: „... csupán azt igyekszem feltárni, amit a történelem évtizedek során hordalékával elfedett. Mert az embernek jelene és jövője csak akkor lehet, ha van múltja is: nagyapja, nagyanyja, szépapja, úke — történelme.”

A széppróza és bizonyos „alkalmi műfajok” (riport, dokumentummontázs) nem válnak el egymástól a *Fekete ménesben*. Gál Sándor novellisztikájában (a *Nem voltam szent*, a *Múmia a fűben*, az *Első osztályú magány* és a már említett *Kavics-hegyek* című válogatás alapján) három alaptípust fedezhetünk föl. A mítoszi, a realista és a kettő közötti jelképes novellára e kötetben is találunk példát. Csak éppen a három típus jobban egybeesődik, egy íráson belül több irányynak is megtaláljuk a jellemzőit. Realista életképek és látomások keverednek a *Szentuccájában* és a *Fekete ménesben*. De még az erősen jelképes *Káin* is megannyi konkrét utalással tele, a közismert ősi mítoszra is utaló, de azt nem csupán újjáteremtő, hanem az írói fikciónak is nagy szerepet biztosító novella tere nem a parabola — Utasi Csaba szavaival szólva — „Sehol sincs Mindenüttország”. E három írás a keltői nyelv szépségeit is megcsillantó lírai novellák közé sorolható. A hős itt nem kerül drámaian kiélezett helyzetbe, s a cselekmény is minimális. Kissé lassan indul a *Szentuccája*, ám a részletező aprólékosság után annál hatásosabb a folytatás. A háború beleszól a falu álmos, zárt kisvilágába. A feketébe öltözött fiatalasszony pár nappal korábban bevonult férjét „gyászolja”. A könnyűvérű Pirosböske élete is megváltozik, csak a lúke Jóska, a „félkegyelmű Szentuccája” marad neki. A lazán egymáshoz kapcsolódó eseménysort át meg átszövik Jóska különös háborús látomásai. Nincsenek csatajelenetek, lövészárkok, sebesültek, az író az egyéni keresztül, lebontott, áttételes formában mutatja meg a társadalmi-történelmi mozgást. A novellában tehát úgy van benne a háború, hogy a háború nem fontos. Nem a frontkatona életének borzalmait festi meg, hanem a háborúnak az itthoni életben kiváltott következményeit. Akár egy Móricz-novella, úgy indul a *Fekete ménes*. Istvánkából István lesz, de a gyerekkori mesés képzelődés, a fekete ménes borzongató látványa a hadifogságig elkíséri a hőst. A *Káint* valóság és jelképiség szerencsés aránya teszi emlékezetessé.

A dokumentumokat felhasználó, riportszerű elemekben bővelkedő *Tábori lapok* és *Családi Krónika* nyilvánvalóan Gál korábbi realista novelláival tart rokonságot, mintegy azokból nőtt ki. Az elsőben egy szakaszvezető és két honvéd hazafirt leveleit közli — megrázó olvasmány mindegyik. S ahogy az író „a tábori postai levelezőlapot” leírja, úgy hangzik, mint egy szikár Örkény-abszurd. „Ez a Családi Krónika nem az én családomé, bár az is lehetne. De lehetne igen sok más családé is, akik megélték, megszervedték ezt a századot...” — olvashatjuk a már magyarul

sem tudó cseh István Szűcs múltját nyomozó írásban, melyben Gál riporteri munkája a *Fölöttük a havasok* csángó történetét író Beke Györgyére emlékeztet. Hogy miért fontos ennek az anyanyelvét is elfelejtő fiatalembernek a családja? Gál így adja meg a választ: „...ez az egész kezd olyan lenni, mintha nem is István Szűcs múltját, hanem a magamét keresném.” A történelem kegyetlen iróniája, hogy a családokat szétváló, ősi földjüket elhagyni kényszerítő elvakultságnak maga az író is áldozatul eshetett volna. Gál írói munkásságában kulcsszó a hűség. Hűség azok iránt, akik elszenvedték kegyetlen századunkat. Hűség a kiszolgáltatottak, a történelem viharáiban ide-oda hanykódó kisemberek iránt.

Említettük, a *Káin* jelképes történet ugyan, de nem vértelen parabola. 1947 van, „viszik a népet, le is, föl is”. S ha azt mondtuk az imént, hogy Gál hősei ritkán kerülnek kiélezett helyzetbe, akkor a Káin ezek közé a ritka kivételek közé tartozik. Menni vagy maradni? — ez itt a kérdés, s a főhős válasza: maradni akkor is, ha menni kell. („Hanem én innen el nem megyek... Nem én! Inkább megdögölök, de nem megyek el.”) Persze kitelepítési paranccsal szemben nincs apelláta. Mégis a „nem menekülhetsz” élménye — kimondva-kimondatlanul — szinte minden írásban benne van. A *Családi Krónika* egyik alakja a második magyar hadseregben szolgál, át akar állni az oroszokhoz, lebukik, halálra ítélik, de ő megszökik. A szovjetek oldalán harcol, a háború után azonban nem veszik föl a pártba, mert magyar. A kitelepítettek vonatáról — mivel mindenképpen maradni akar — menekülni próbál, s akkor éri a kísérő katonák halálos golyója.

A fenti megdöbbentő és kalandos történetet csupán néhány oldalon beszéli el az író. Ami másnál regénybe kívánczogna, az a Gál Sándor-novellában betét csupán. Ebben az emlékező-lírai novellatípusban nem a cselekmény dominál. Korábbi műveiben még gyakran kísértett a túlírás, a túlkommentálás veszélye, ez itt teljesen elmaradt. A jellemekről azonban változatlanul jó lenne többet tudnunk — például a cseh István Szűcsről. Hogyan élt, miként gondolkozott a világról ez a múlt nélküli, identitástudat nélküli férfi? Pedig Gál Sándor könyvének egyébként egyik nagy erénye éppen az, hogy ennek az azonosságtudatnak folyamatos ébren tartására törekszik. A *Fekete ménes* a közösség, a szlovákiai magyarság sorsának olykor kegyetlenül őszinte, lírai szépségekben gazdag megvallása. (*Madách.*)

OLASZ SÁNDOR

Koncsol László: Ívek és pályák

„A nemzetiségi — kisebbségi — létforma nem elvont kategória, amellyel eljátszogathatunk, hanem percről percre az egyén konkrét sorsában realizálódik, s engem, bevallom, ez az egész kultúra, sőt minden kultúra is igazán mélyen ebből a szempontból, sorsunk szempontjából érdekel. Abból a nézőpontból, hogy tükröződik-e művészetünkben az ember sorsa, s ha igen, hogyan és milyen képet mutat róla. Milyen fogható, az esztétikum által hitelesített jelzéseket ad le az ember helyzetéről és annak alakulásáról a történelem által meghatározott tér- és időhatárok között? Éppen ezért nem a művek felületi jelentése, hanem rejtőzködő vagy lapangó mondanivalójuk, a mélytudatuk, vagyis az a spontán jelentésrétegük érdekel, amelyről talán a szerző sem tudna szabatos fogalmakban számot adni.”

Az 1979-es költészetvitában vallott így a maga irodalomszemléletéről, kritikusai ars poeticájáról Koncsol László, s azért idéztem hosszan, mert eddigi írásai hiánytalanul igazolják megállapításait, új könyve, az *Ívek és pályák* különösen, hiszen minden írása a csehszlovákiai magyar kultúrával foglalkozik „az elérhető legteljesebb alázattal”, de teljes szakmai fegyverzetben. Koncsol László olyan mély analí-